

DİN FELSEFESİ-KELÂM İLİŞKİSİ ÜZERİNE

Hayrettin Nebi GÜDEKLİ*

ÖZ

Bu yazıda din felsefesi disiplininin, kelâm ilmi açısından nasıl bir görünüm arz ettiği sorusu ele alınacaktır. Bu ilişkiyi ele almanın yolunun her iki disiplinin içeriksel ve yöntemsel olarak neye karşılık geldiğinin tespit edilmesinden geçtiği söylenebilir. Ancak söz konusu iki disiplinin doğasıyla ilgili herkesçe müşterek bir kanaate ulaşmanın güçlüğü düşünüldüğünde, bu ilişkiyi doğru bir biçimde kurmak hiç de kolay gözükmemektedir. Din felsefesi ile kelâm arasındaki ilişkiyi ele alırken, öncelikle din felsefesinin ve kelâmın doğasına odaklanarak her iki disiplinin konu edindiği temel problemleri özetleyecek, ardından iki disiplinin söz konusu problemleri ele alma biçimlerini soruşturacak, böylece iki disiplin arasındaki ilişkiye dair genel bir resim çizmeye çalışacağım.

Anahtar kelimeler: Kalam, Din Felsefesi, Yöntem, İçerik.

1. DİN FELSEFESİ

Din felsefesi, her ne kadar görece yeni ortaya çıkan bir disiplin olarak gözükse de dinî inançlar hakkında felsefi düşünmenin başlangıcına kadar geri götürülebilir. Din felsefesi, dinin felsefi açıdan ele alınması, eş deyişle din hakkında bir düşünme ve tartışma olarak tanımlanmaktadır.¹ Şu hâlde en genel anlamıyla din felsefesini, dinî inançların felsefi bakımdan incelenmesi olarak düşünebiliriz. Dinî inançların felsefi olarak incelenmesi ise onların tahlili ve eleştirel olarak değerlendirilmesi girişimini ima etmektedir.² Bu çerçeveden bakıldığında din felsefesi yapmak, dinin temel iddiaları hakkında rasyonel, objektif, kapsamlı ve tutarlı bir tarzda düşünmek ve konuşmak anlamına gelmektedir.³ Dine rasyonel açıdan bakmak ise, akıl gücümüzün imkanlarını kullanmak suretiyle dinin ana iddialarının aklî delillere başvurularak temellendirilmesi çabasını ifade eder.⁴

Şu hâlde din felsefesini, felsefenin ilgili olduğu problemler (varlık/metafizik, bilgi/epistemoloji ve değer/ahlak) ile dinin ilişkili olduğu problemler arasındaki kesişim kümesinin sınırları içerisinde aktivitesini yürüten bir disiplin olarak düşünmek yanlış olmaz. Buna göre din felsefesinin ele aldığı temel problemleri nihai olarak felsefenin varlık, bilgi ve değer sahalarına indirgenebilir problemler olduğunu ifade edebiliriz. Peki, felsefenin bir alt disiplini olarak din felsefesi ne türden konularla ilgilenmektedir? Dinin veya dinî inançların felsefî açıdan incelenmesi çerçevesinde din felsefesi disiplininin soruşturduğu sorunlara yönelik şöyle bir çerçeve çizilmektedir:

¹ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2002, s. 2.

² Michael Peterson, William Hasker, Bruce Reichenbach, David Basinger, *Aklî ve İnanç: Din Felsefesine Giriş* (çev. Rahim Acar), İstanbul: Küre Yayınları, 2006, s. 6.

³ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, s. 3.

⁴ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, s. 3.

[1] Varlık/Metafizik: Tanrı'nın varlığı, sıfatları ya da Tanrı hakkında konuşmanın imkânı ve nasıllığı, Tanrı-alem ilişkisi, yaratma, ölümden sonraki hayat.

[2] Bilgi/Epistemoloji: Bir bilgi kaynağı olarak vahyin imkânı. Dînî tecrübenin bilgi kaynağı olup olmayacağı. Dinin inanç önermelerinin doğrulanabilirlik ve yanlışlanabilirlik açısından incelenmesi.

[3] Değer/Ahlak: Ahlakî önermelerin kaynağı. Bir şeyin iyiliği veya kötülüğünün söz konusu şeyin kendinden kaynaklanıp kaynaklanmadığı.

[4] Dinî çeşitlilik ve kurtuluş.⁵

Felsefî bir aktivite yürütürken, filozoflar, genellikle kavramsal açıklığa kavuşturma ve önermesel gerekçelendirme şeklinde nitelendirilebilecek iki aktivite yürütmektedirler.⁶ Dolayısıyla felsefî bir aktivitede belirli bir konuya ilişkin ileri sürülen iddiaların ne anlama geldiği ve bu iddiaların doğruluğunun nasıl temin edildiği soruları önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında bir dinî geleneğin savunucuları çoğu zaman belirli bir doktrin kümesinin, mesela Tanrı hakkında doktrinlerin doğru olduğunu varsayarken, din felsefecisi, "Tanrı" sözcüğü ile tam olarak neyin kastedildiğini, anlamların tutarlı olup olmadığını ve birinin evvela Tanrı'nın gerçekliğini kabul etmesi gerekip gerekmediğini ortaya koymayı isteyecektir.⁷ Dolayısıyla kişinin tutumunun onun ilgilendiği sorulara nasıl yaklaştığını, yani bu sorulara dair yaklaşım şeklini belirlediğini söyleyebiliriz.⁸ Şu hâlde dinî inançlar karşısında felsefenin ne türden bir rolü bulunduğu sorusuna verilecek klasik yanıt, felsefenin dinî inançların kabul değeri olup olmadığını görme konusunda bize yardım edebilir olduğudur.⁹

⁵ Mehmet S. Aydın, "Din Felsefesi", *DİA*, IX, 339-341; ayrıca bk. a.mlf., *Din Felsefesi*, İzmir, 2002, s. 12. Burada Türkçe'de bulunan iki din felsefesi kitabının içeriğini sunabiliriz. Biri Mehmet S. Aydın tarafından ders kitabı olarak yazılan *Din Felsefesi* isimli çalışmadır. Kitap dokuz bölümden oluşmaktadır: **I.** Din Felsefesi ile İlgili Alanlar; **II.** Tanrı'nın Varlığı ile İlgili Deliller; **III.** Tanrı'nın Sıfatları; **IV.** Sıfatlar, Kötülük Problemi ve İnsan Hürriyeti; **V.** Sıfatlar ve Tanrı-Alem İlişkisi; **VI.** Ateizm; **VII.** Ölüm ve Sonrası; **VIII.** Din ve Bilim; **IX.** Din, Sanat ve Ahlak. Dilimize yakın zamanda tercüme edilen ve *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş* başlığını taşıyan diğer çalışmanın ele aldığı konular ise şöyledir: **I.** Tanrı Hakkında Düşünmek: Mutlağın Arayışı; **II.** Dini Tecrübe: İlahi Olanla Karşılaşmak Ne Demektir?; **III.** İman ve Akıl: Birbirleriyle İlişkileri Nasıldır?; **IV.** İlahi Sıfatlar: Tanrı Nasıl Bir Şeydir?; **V.** Teist Argümanlar: Tanrı'nın Varlığı Lehinde Delil Var mıdır?; **VI.** Argümana Dayanmaksızın Tanrı'yı Bilmek: Teizmin Bir Temele İhtiyacı Var mıdır?; **VII.** Kötülük Problemi: Tanrı'nın Varlığı Aleyhindeki Dava; **VIII.** İlahi Fiil: Tanrı Alem ile Nasıl İlgilidir?; **IX.** Mucizeler: Tanrı Yeryüzündeki İşlere Müdahale Eder mi?; **X.** Ölümden Sonra Hayat: Umut Etmek için Sebep Var mı?; **XI.** Din Dili: Anlamlı Olarak Tanrı Hakkında Nasıl Konuşabiliriz?; **XII.** Din ve Bilim: Uyuşabilir mi, Uyuşmaz mı?; **XIII.** Dinî Çeşitlilik: Dinler Arasındaki Farkları Nasıl Anlayabiliriz?; **XIV.** Dini Ahlak: Tanrı-Ahlak İlişkisi; **XV.** Süregiden Arayış: Tanrı ve İnsanın Serüveni.

⁶ Michael J. Murray-Michael C. Rea, *An Introduction to the Philosophy of Religion*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 12.

⁷ Michael J. Murray-Michael C. Rea, *An Introduction to the Philosophy of Religion*, s. 12.

⁸ Sözelimi bir teolog, Tanrı'nın kutsal metinde nasıl tasvir edildiğini ve nitelendirildiğini sorgulayarak bir Tanrı konseptine ulaşabilir. Bu türden bir teoloji, vahyî veya kutsal teoloji olarak bilinir. Öte yandan bir başka teolog, evren hakkında farklı olgulardan yapılan çıkarımlarla Tanrı hakkında nelerin bilinebileceğine bakarak, âlemin var olması veya varlığının mümkün olması, ya da onun, bir tür düzene sahip olması üzerinden, Tanrı'nın var olduğu ve belirli özelliklere veya sıfatlara sahip olduğunu ortaya koyar. Bu türden bir akıl yürütme ise doğal teoloji olarak bilinir. bk. Michael J. Murray-Michael C. Rea, *An Introduction to the Philosophy of Religion*, s. 11. Doğal Teoloji, Tanrı'nın varlığına inancın, sadece Tanrı'nın varlığına zaten inananlar için değil, herhangi biri için de kabul edilebilir olacak şekilde, akla veya argümana referansla savunabilir olduğunu gösterme çabasıdır. Brian Davies, *An Introduction to the Philosophy of Religion*, s. 9.

⁹ Brian Davies, *An Introduction to the Philosophy of Religion*, s. 1. Söz gelimi belirli bir inanç hakkında: "Bu inanç rasyonel olarak savunulabilir mi?" veya "Bu inanç argüman veya kanıtla başvurmayla desteklenebilir mi?" türünden

Din felsefesinin ilgili olduğu problemlerin neler olduğunu ve din felsefecilerinin bu tür sorularla nasıl ilgilendiklerini ele aldıktan sonra, söz konusu iki soruyu kelâm disiplini için soruşturalım.

2. KELÂM

Günümüzde kelâm çalışmalarının, dinî ilimlerin birçoğu gibi büyük ölçüde klasik çerçevede yürütülen bir aktivite görünümünde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bir felsefî aktivite olarak klasik kelâmın konularının önemli bir kısmının güncelliğini hala koruduğunu söyleyebiliriz. Kelâmın genel çerçevesinin, bilgi, varlık ve teoloji (*usulü'd-din*) konularından meydana geldiğini hatırladığımızda, tıpkı felsefeciler ve din felsefecileri gibi kelâmcıların da söz konusu alanlara ilişkin birçok sorunla ilgilendiklerini söylemek gerekecektir. Peki kelâmcıların ilgilendikleri problemler nelerdir?

Bilgi: Kelâm *marifetullahın*, yani Tanrı'nın varlığına ilişkin bilginin nazarî olduğu, yani söz konusu bilginin deneyim ile değil, akıl yürütmeye elde edilebileceği ilkesi üzerine kurulu bir disiplindir. Bu nedenle kelâm kitapları "*Marifetullahı* ulaştıran akıl yürütme (*nazar*) vaciptir" önermesi ile başlar. Tanrı'nın bilinmesi ise, ancak bir şeyi bilmenin muhtemel yollarının neler olduğunu soruşturmakla mümkün olacaktır. Çünkü bilgi sorusu, Tanrı'nın bilinmesi sorusunu kavramsal olarak incelemektedir. Bu yüzden kelâmcılar, öncelikle "Herhangi bir şeyi bilmek mümkün müdür?" sorusuyla bilginin imkanını, "Eğer mümkünse nasıl?" sorusuyla da insanın bilme araçlarının neler olduğunu ortaya koydular. Bu çerçeveden onlar Tanrı'nın varlığına ilişkin bilginin yahut dinî bilginin mümkün olduğunu tespit ettiler. Bu kelâmcıların bilgiyle ilişkili öğretilerini geliştirdikleri yeri.

Varlık: Kelâmın nihâî maksadı, Tanrı'nın varlığını bilmek olduğu için, kelâmcılar Tanrı hakkında konuşurlarken, kaçınılmaz bir şekilde varlık hakkında da konuşmak zorunda kaldılar. Çünkü Tanrı hakkında konuşmak, varlıklar hiyerarşisinde Tanrı'nın yerini belirlemekten geçiyordu. Bu bağlamda onlar "Ne vardır?" sorusunu sorarak, bu soruya, bir bilen özne olarak insanın en genel kavramı konumundaki *malumattan* (bilinirler) başlayarak, tümdengelimsel bir şekilde varlıkları taksim ettiler. Böylece *mevcud-madum*, *kadim-hadis* ve *cevher-araz* kavram çiftlerine ulaşarak var olanların tamamını kuşatacak bir şekilde ontolojilerini inşa ettiler.

Değer: Özellikle meta-etiğin problemi olarak tartışılan ahlakî önermelerin kaynağı sorunu, kelâmcıların hüsün ve kubûh probleminde tartıştıkları bir sorundu. Bir şey kendinde mi iyi veya kötüdür, yoksa ilahi bildirim/vahiy sebebiyle mi iyi veya kötü gibi yüklemeleri kazanmaktadır. Bu sorun etik bir sorun olduğu kadar epistemolojik de bir soru olarak kelâmcıların gündemini oldukça meşgul etmişti.

Çoğulculuk ya da kurtuluş problemi: Kelâmcılar, özellikle kişinin kendisine ilahi bildirim gelmediği durumlarda Tanrı'yı bilmekle yükümlü olup olmadığı (*fetret ehli*) meselesini çokça tartıştılar.

---

soruların arkasında yatan varsayım, dini inançların ya doğru ya da yanlış olduğunun veya onların doğruluğu veya yanlışlığının entelektüel bir düzeyde ortaya konulabilir veya tartışılabilir oluşudur. bk. Brian Davies, *An Introduction to the Philosophy of Religion*, s. 1.

Buradan hareketle biz, genel anlamda din felsefecisinin soruşturduğu problemlerin neredeyse tamamının, kelâmcılar tarafından da soruşturulduğunu söyleyebiliriz. Hatta din felsefesinin temel problemlerini çerçeve (*framework*) olarak kabul edip, klasik kelâm literatüründen bir din felsefesi üretilebileceğini de söyleyebiliriz.

Peki bu durum, din felsefesinin, kelâm ilmi karşısındaki konumuna dair ne söylemektedir? Söz gelimi buradan hareketle din felsefesinin kelama indirgenebileceğini söyleyebilir miyiz? İki disiplinin içerikte söz konusu olan ortaklığı bu tür bir yargıda bulunmamız için yeterli olmadığından bu soruyu şimdilik erteleyeceğiz. Şu halde öncelikle kelâmın yöntemini soruşturmaya başlamalıyız.

Yukarıda din felsefesi ile kelâm arasındaki ilişkiyi soruşturmanın yolunun kelâm ilminden ne anladığımızı soruşturmaktan geçtiğini söylemiştik. Çünkü nasıl bir kelâm anlayışına sahip olduğumuz söz konusu ilişkinin mahiyetini de belirleyecektir. Kelâmı, özellikle Mu'tezile tarafından kurulduğu ilk döneminde, sadece vahiyde içerilen dinin asıllarının (*usûlu't-tevhid*) evrensel paylaşılabilirliğini temin eden bir disiplin olarak değil, aynı zamanda şeylerin hakikatlerine/var olanların bütününe ilişkin bir açıklama getiren bir disiplin olarak ele aldığımızda kelâm bir tür felsefî aktivite olarak karşımıza çıkacaktır.

Dinin temel önermelerinin rasyonel ve nesnel, yani evrensel paylaşılabilirliği olan önermeler olarak temellendirilebileceğini düşünen Mu'tezililer, kelâmı, sadece Müslümanların neye inanmasını gerektiğini belirleyen, bunları temellendiren ve bunlara yönelik eleştirilere cevap üreten bir disiplin olarak değil, vahyin getirdiği önermelerin, yani vahyin belirlediği gerçeklik düzleminin aynı zamanda insanların ortak paydasını oluşturan aklın belirlediği gerçeklik düzlemine tam anlamıyla mutabık olduğunu gösteren bir disiplin olarak tasarladılar. Bu amaçla, gerçekliğin neliği, dinî önermelerin doğruluk değeri gibi sorunlarla ilgilenerek bu sorular üzerinden şeylerin bütününe ilişkin bir varlık anlayışı oluşturdular.

Bunu Câhiz'in şu sözlerinde açık bir biçimde görürüz:

Mütekellim felsefî kelâma (kelâmu'l-felsefe) ilişkin bilgisini, dinî kelâma (kelâmü'd-din) ilişkin bilgisi düzeyine getirmedeği sürece, kelâmın alanlarını bütünüyle kuşatamayacak (câmi) ve böylece liderliğe uygun olacak şekilde bu sanatta yetkin (mütemekkin) hâle gelemeyecektir. Bize göre âlim [mütekellim], ikisini de bir araya getiren kişidir¹⁰.

Bu çerçeveden bakıldığında, kelâmın felsefeden farkının ne yöntemsel ne de içeriksel olmadığını, sadece bir gelenek farkı olduğu düşünülebilir. Ancak kelâm ilminin tarihi süreçte zaman zaman, teolojinin dışında kalan konulara dair ilgisini belirli ölçülerde yitirdiğini ve Tanrı'nın zat ve sıfatlarından, başlangıç ve son itibarıyla mevcutların hallerinden İslâm kanunu üzerine bahseden bir disiplin olarak tasarlandığını; bununla uyumlu olarak da onun gayesinin kesin deliller getirmek ve şüpheleri ortadan kaldırmak suretiyle dini akaidi ispat etmek olarak görüldüğünü ifade etmeliyiz. Bu yönüyle kelâm, söz konusu *kelâmü'd-din* ve *kelâmü'l-felsefe* ayırımından sadece *kelâmü'd-dine* yani teolojiye karşılık gelecek bir disiplin olarak dikkate alındı. Peki, bu noktada din felsefesi ile kelâm arasındaki ilişkiyi nasıl kuralmalıyız?

¹⁰ Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, II, 134-35.

3. İKİ DİSİPLİNİN BİRLEŞME VE AYRIŞMA NOKTALARI

Din felsefesi ile teoloji veya kelim arasındaki ilişkiye dair literatüre bakıldığında genellikle teologların, belirli bir dinî inancın temel hakikatini kabul etmek ve bu temel doğrultusunda inancın öğretisel ve pratik işaretlerini genişletmek için görevler üstlendikleri, buna mukabil din felsefecilerinin, özel bir inancın hakikatini önceden varsaymaktan kaçındıkları, onların daha ziyade, hareket noktası olarak var olan bir inancı ya da inançları kullanarak doğru bir iman nasıl geliştirilebileceği üzerinde düşündükleri ifade edilmektedir.¹¹

Ayrıca mütekellimin açık veya üstü kapalı bir biçimde tasdik ile yola çıktığı, onun söyledikleri ve yazdıklarıyla din konusunda uyanan şüpheleri gidermek, akla gelen sorulara cevap bulmak istediği, ona göre dinin temel hükümlerinin her çeşit şüphenin ötesinde yer aldığı, dahası onun işin başındayken böyle inanıp, böyle düşündüğü ve bunu ispatlamaya koyulduğu ifade edilmektedir.¹² Din felsefesi yapan kişinin ise, hiçbir şeyi inceleme ve araştırma konusu dışında tutmayı düşünmediği ve -en azından teknik düzeyde- yaptığı işin bir inanç boyutu olduğunu öne sürmediği ifade edilmektedir.¹³

Burada din felsefesi ile kelim arasındaki farklılığa dair öne çıkarılan unsurlar görüldüğü gibi yöntemle ilgili farklılardır. Söz konusu farklılığın kelim ilminden ne anladığımıza göre değiştiğini daha önce ifade etmiştik. Burada iki disiplin arasında en azından ilgilendikleri konular bakımından bir ortaklığın bulunduğu, ancak onların ilgilendikleri konu veya sorularla ilgilenme biçimleri yönünden bir farklılığın olduğu dile getirilmektedir. Bu yargı, bütünüyle yanlış olmasa da eksiktir. Çünkü tarihi süreçte kelâmın doğasıyla ilgili dönüşümler dikkate alındığı zaman, onun yönteminin sadece iman edilen hakikatin savunusu şeklinde karşımıza çıkmadığını gözlemliyoruz. Bu sebeple mütekellimin dinin inanç önermelerini açıklama ve temellendirme faaliyetinde doğrudan doğruya inanca dayandığı, inancın sınırları dışına çıkmadığı doğru değildir. Din felsefesi ile kelim arasındaki ilişki soruşturulurken, kelâmcının yöntemini dikkate almak zorundayız.

İslam inanç esaslarının epistemolojisine dair soruşturma yürütürlerken kelâmcıların nasıl bir metodolojiden hareket ettiklerini görebiliriz. Onlar dinin inanç önermelerini (i) sadece akılla bilinenler; (ii) akıl ve vahiy ile birlikte bilinenler ve (iii) yalnızca vahiy ile bilinenler olmak üzere üç kısma ayırdılar.¹⁴ Buna göre Tanrı'nın varlığı sadece akılla bilinebilir, çünkü bir delil olarak aklın dışında kalanlar (Kitap, Sünnet ve İcma) ile Tanrı'yı bilmek bir kısır döngüye yol açacaktır. Bu nedenle aklın diğer deliller üzerinde metafiziksel bir önceliği bulunmaktadır. Tanrı'nın varlığı (*marifetullah*), bütün bir dinî düşüncenin esası olduğu için ve bu tür bir bilgiye sadece akıl yürütme ile ulaşıldığı için, akıl, *marifetullahın* aslîliğinden pay alarak aslî bir konuma erişmektedir.

Şimdi eğer kelâmın, din felsefesi ile müştereken ilgilendiği konularda akla değil de inanca dayandığını, bu nedenle, kelâmın din felsefesinden yöntemsel olarak farklı olduğu söyleniyorsa, bu doğru değildir. Çünkü bir kelâmcı, özellikle dinî inançların kurucu olanlarını (*usûl*), vahye dayandırmaz. Kelâmcı, ifade ettiğimiz gibi Tanrı'nın varlığına ilişkin bilgiyi vahyin dışında tüm

¹¹ David A. Pailin, "Din Felsefesi Nedir?" (çev. Ferit Uslu), *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005/1-2, cilt: IV, sayı: 7-8, s. 123.

¹² Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, s. 15.

¹³ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, s. 15.

¹⁴ Cüveynî, *Kitabü'l-İrşâd ilâ kavatî'l-edille fi usûli'l-i'tikad*, Beyrut, 1416, s. 144-145.

insanlarda ortak olan akıl üzerine dayanabileceğini söylediği ölçüde kelâmcı olacaktır. Çünkü Tanrı'nın varlığını vahye dayandırmak, kısır döngüye sebebiyet verdiği için yöntemsel açıdan hatalıdır.

Şu hâlde din felsefesi ile kelâm arasındaki ilişkiyi ele alırken kelâmın *usulü* ile *fürûu* arasında bir ayırım yapmak gerekmektedir. *Usûl*, kelâmcının başlangıç ilkelerini oluşturmaktadır ve bunlar dinî düşüncenin temelini teşkil eder. Sözelimi Tanrı'nın varlığı ve sıfatlarına ilişkin önermeler kelâmın *usûlunu* oluşturmaktadır. Gelgelelim kelâmın *fürûu* ile ilgili olan konular, sadece vahiyde elde edilme imkânı olduğu için bu konularda kelâmcının epistemolojik olarak vahye dayanmak dışında bir rolü bulunmayacaktır. Ancak yine de akılca bilinmesi imkân dahilinde olmayan inanç önermelerinin semantiği, yani nasıl anlaşılması gerektiği konusunda kelâmcıya yine önemli bir rol düşmektedir. Bu nedenle o, inançların aklîliği ile makûllüğü arasındaki ilişkinin farkındadır. Öyleyse kelâmın *usûl* konuları üzerinde düşünürken din felsefecisi ile birleştiğini söyleyebiliriz, burada kuşkusuz her ikisinin de inanca dayanmadığı noktası birleşme noktasını teşkil etmektedir. Ancak *fürûu* konularında kelâmcı doğrudan vahye dayandığı için din felsefecisinden ayrılmaktadır. Bu da onların ayrılık noktasını teşkil etmektedir. Özetle kelâmcının yöntemsel olarak akla, bilgiye ve argümana dayalı olduğu konularda din felsefecisi ile benzer bir aktivite içerisinde bulunduğunu söyleyebiliriz.

Ancak kelâm ilminin, teorik felsefenin fizik, matematik ve metafizik gibi alt disiplinlerini içine alan bir ilim olduğunu, dolayısıyla onun teorik felsefeye karşılık geldiğini hatırladığımızda, kelâm ilminin kapsamı, dinî inançların felsefi araştırmasını yapan din felsefesine göre daha geniş olacaktır. Buna rağmen kelâmı söz konusu çerçeveden hareketle değil de sadece iman edilen hakikatin mantıksal açıklamasını yapan bir disiplin olarak, yani teoloji olarak düşündüğümüzde o, daha başından bir hakikat iddiası ile hareket edeceğinden ötürü, onun din felsefesiyle içeriksel olarak ortak olsa bile yöntemsel açıdan farklı olacağını söylememiz gerekmektedir. Mu'tezile kelâmcıları tarafından kurulan kelâm ilminin tümel karakterini, yani var olanların bütününe ilişkin bir açıklama getiren ve bunu da vahye dayandırmayıp, insanların müşterek paydasını oluşturan akıl ile gerçekleştiren bir karakteri olduğunu düşündüğümüzde, din felsefesinin, kelâmın sadece bir kısmına karşılık geldiğini söylemek mümkün görünmektedir.

SONUÇ

Kelâmcı, din felsefecisi ile müştereken ilgilendiği konularda, felsefi bakış açısını üstlenen, özellikle Tanrı'nın varlığı gibi vahyin konusu olmayan bir konuda din felsefecisinin yürüttüğü bütün akıl yürütmeleri tahkik eden kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kelâmcının belirli bir dini inancı kabul etmesi, onun söz konusu inançla ilgili hakikat araştırması faaliyeti yürütmesine hiçbir şekilde engel teşkil etmeyecektir. Çünkü o, başından beri, vahiyde içerilen hakikatlerin söylem düzeyi değişmedikçe, yani rasyonel, nesnel ve dolayısıyla evrensel bir formla ifade edilmedikçe, sadece inananlar için bir geçerliliğe sahip olduğunun bilincindedir.

Din felsefesinin güncelliğini sürdüren canlı bir disiplin olması, buna mukabil özellikle günümüzde kelâmın, klasik içeriğine bağımlı bir şekilde eğitim ve öğretime konu olması, kelâm ilminin kendisiyle ortak konuları bulunan din felsefesinden istifade etmesi gereken bir disiplin oluşunu düşünmemizi gerektiriyor. Böylece kelâmın varlık, bilgi ve teoloji şeklindeki temel

konularının günümüz açısından seyrini ve problemlerin ele alınma biçimini din felsefesi çalışmaları eşliğinde sürdürmek kelâmı içeriksel olarak zenginleştirerek daha güncel bir hale getirecektir. Bu sebeple din felsefesinin kelâmın yeniden inşasında bir zenginlik olarak görülebileceğini açık bir biçimde söylemeliyiz.

KAYNAKÇA

Brian Davies, *An Introduction to the Philosophy of Religion*, Oxford: Oxford University Press, 1993.

Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân I-V* (nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1965.

Cüveynî, *Kitabü'l-İrşad ilâ kavatii'l-edilleti fi evveli'l-i'tikad*, Beyrut, 1416.

David A. Pailin, "Din Felsefesi Nedir?" (çev. Ferit Uslu), *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005/1-2, cilt: IV, sayı: 7-8, s. 121-154.

Mehmet S. Aydın, "Din Felsefesi", *DİA*, IX, 339-341.

Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2002.

Michael J. Murray-Michael C. Rea, *An Introduction to the Philosophy of Religion*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Michael Peterson, William Hasker, Bruce Reichenbach, David Basinger, *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş* (çev. Rahim Acar), İstanbul: Küre Yayınları, 2006.

ABSTRACT

On Relationship between Philosophy of Religion and Kalam

In this article, the question of how Philosophy of Religion is considered in Kalam. It can be said that the way to deal with this relationship is through determining what both disciplines correspond to both contextually and methodically. However, considering the difficulty of achieving a common notion with the nature of these two disciplines, it does not seem easy to establish this relationship correctly. In dealing with the relationship between Philosophy of Religion and Kalam, I will firstly outline the main problems of both disciplines by focusing on the nature of Philosophy of Religion and of Kalam, and then investigate the ways in which two disciplines deal with these problems, thus I will try to draw a general picture of the relationship between the two disciplines.

Keywords: Kalam, Philosophy of Religion, Context, Method.